

Makale Türü: Sanat ve Edebiyat

Geliş Tarihi: 30.07.2020

Kabul Tarihi: 31.08.2020

KERKÜK'TEN ANADOLU'YA TÜRKÜLERDE KUŞLAR VE ÇİÇEKLER*

Gülşah ANDIM UÇAR - Prof. Dr. Feyzan GÖHER*****

Öz

Türk dünyasının farklı bölgelerinde sarn, tahpah, toyuk gibi isimlerle anılan halk ezgileri, Anadolu'da Türk'e ait anlamını içeren "türkü" kelimesi ile karşılanır. Türküler binlerce yıldır Türk insanı ile birlikte gelişmiş ve değişmiş; tüm duyguların, durum ve olguların dili olmuşlardır. Düğünlerde, savaşlarda ve hatta ölümden yaşanan duygular, tarih içinde cereyan eden olaylar, türkülerle nesilden nesile aktarılmıştır. Melodik ve ritmik yapıları kadar bilhassa sözleri ile türküler, pek çok bilim dalı için eşsiz veri hazinesi niteliğindedir. Türkülerde kullanılan kelimeler, çoğu kez rastgele olmayan, özel anlamlar barındıran, kimi zamansa yan anlamlara sahip sözcüklerdir. Göstergibilimsel açıdan yan anlama sahip kelimelerin incelenmesi, toplumun değer verdiği hususların keşfi açısından önemlidir. Bu çalışmada türkülerde düz ve yan anlamsal boyutları ile büyük bir yere sahip olan kuş ve çiçek isimleri incelenmiştir. Anadolu türkülleri ile büyük yakınlık gösteren ve Misak-ı Milli sınırlarımız içinde yer alan Kerkük türkülleri de inceleme kapsamına dahil edilerek toplamda, tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilmiş 3400 türküde yer alan kuş ve çiçek isimleri, kullanılmaları, varsa taşıdıkları yan anlam, tekrar sıklığı gibi açılardan incelenmiştir. Genel türkü külliyatı hakkında bilgi vermesi amacıyla örnekleme dahil olan türkülerin ses alanı, makam dizisi, ölçü anahtarları da tespit edilerek tabloleştirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Türkü Analizi, Çiçek, Kuş, Motif, Kültürel Müzikoloji.

* Bu çalışmanın bir kısmı, Niğde ÖHÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müzikoloji ABD'da Gülşah Andım Uçar tarafından hazırlanan, danışmanlığı Prof. Dr. Feyzan Göher Vural tarafından yürütülmüş "Anadolu ve Kerkük Türkülerinde Kuş ve Çiçek Adları" yüksek lisans tezinin verilerinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

** Ertuğrul Gazi Ortaokulu Müzik Öğretmeni, gulsahulkebey@hotmail.com,
ORCID ID: 0000-0002-7094-9866.

*** Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuarı Müzikoloji Anabilim Dalı, feyzan_goher@yahoo.com, ORCID ID: 0000-0001-5313-0763.

**From Kerkük To Anatolia
Birds And Flowers In Turkish Folk Music**

Abstract

Folk melodies in different parts of the Turkish world, known by names such as *sarın*, *tahpah*, *toyuk*, are met with the word “türkü” in Anatolia. Turkish folk music works (*türkü*) developed and changed with Turkish people for thousands of years; they have become the language of all emotions, situations and facts. The emotions experienced in weddings, wars and even death, the events that took place in history were transferred from generation to generation with folk songs. In addition to its melodic and rhythmic structures, folk songs are unique data treasures for many disciplines. The words used in folk songs are often not random, with special meanings and sometimes with side meanings. The study of semiotic words is important for the discovery of the issues that society values. In this study, the names of birds and flowers, which have a large place in folk songs with their flat and semantic dimensions, have been investigated. Kerkuk folk songs, which are very close to the Anatolian folk songs and within our *Mısak-ı Milli* borders, have been also included in the scope of the study. In total, the names of birds and flowers in 3400 species selected by random sampling method, their usage areas, their meanings and repetition frequency have been examined. In order to give information about the general Turkish folk music literature, the sound field, the *maqam* sequence and the measure keys of the folk songs included in the sample have been determined and tabled.

Keywords: *Türkü* (Turkish Folk Music Works), Analysis, Flower, Bird, Motif, Cultural Musicology.

Giriş

“Türk”ün müzikli dili olan türkülerde, gelin kızın duvağı, askerin al sancağı, gurbetin kırıklığı, vuslatın imkânsızlığı dile gelir. Türküler sade ama derin sözlerinde, insana has her hissi, sanki o gün yakılmış gibi diri ve duygu dolu şekilde taşır. Kendilerine has makam dizileri ve ritmik yapılarla örülen bu eserler, müzikologlardan halk bilimcilere, sosyologlardan kültür tarihçilerine kadar pek çok bilim insanının çalışmalarına veri sağlamaktadır.¹ Bu çalışmada, Türk kültüründe hem somut hem de soyut özellikleriyle dikkat çeken, mesajlı bir dile dönüşen çiçekler ile aşkın, hasretin, özgürlüğün ve özlemin simgesi kuşların türkü sözlerinde işlenişi incelenmiştir.

Kuşlar, Türk kültür ve mitolojisinde büyük bir yere sahiptir. Kaz, kartal, kuğu gibi kuşlar Türk yaratılış destanlarında önemli fonksiyonlar üstlenmişlerdir. Turna, karga, kuğu, ağaçkakan ve daha pek çok kuş, ongun olarak kabul edilmiştir.² Bu ongunlar öylesine önemlidir ki örneğin eski dönemlerde Başkurtlar, ilk kez karşılaştıkları bir insana, kuşunun ve ağacının ne olduğunu soruyorlardı.³ Güzellikleri, kokuları, renkleri ile insanları büyüleyen çiçekler ise süsleme sanatlarının, edebiyat ürünlerinin vazgeçilmez öğeleridir. Çiçekler ve kuşlar, türkülerde de düz ve yan anlamsal boyutları ile karşımıza çıkarlar.

¹ Bkz. Mehmet Özbek, *Türkülerin Dili*, İstanbul 2009; Bayram Durbilmez, *Türk Kültür Coğrafyası, Halk Bilimi ve Edebiyat Araştırmaları*, İstanbul 2019, s. 255-283.

² Yaşar Çoruhlu, *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi*, İstanbul 2019, s. 295-297.

³ İbrahim Kafesoğlu, *Eski Türk Dini*, Ankara 1981, s. 12.

Anadolu insanı yüzlerce yıllık tarihinde türküyle düşünüp türküyle söyleşmeyi bir gelenek haline getirmiştir. Anadolu insanını anlamak için türküleri anlamak büyük önem taşır.⁴ Misak-ı Milli sınırlarımız içinde yer alan bir Türk ili olan Kerkük'te, pek çok kültürel unsur gibi türküler de Anadolu ile büyük benzerlikler gösterir. Anadolu Türklerinin bir parçası olan Kerkük ve Kerkük türküleri, kültürel yakınlığın ve zenginliğin vurgulanması amacıyla çalışmaya dâhil edilmiştir.

Beste olarak da anılan Kerkük türküleri, Azerbaycan havaları ile Anadolu'nun bilhassa Diyarbakır, Elazığ, Urfa yörelerine benzerlikler gösterir. Kerkük türkülerinin çeşitli varyantlarına Anadolu'da rastlanmaktadır.⁵ Kerkük'te uzun hava türü olan hoyratlar çok yaygındır. Hoyratlar genellikle usulsüzdür ancak ana seyri belli kalıplara bağlıdır. Zemin, asma karar, meyan ve kararı belli olan hoyrat, Türk müziğinin makam skalalarının dışına çıkmaz. Kerkük halk müziğinin özünü ve esasını oluşturan hoyratlar, Türk hece veznine dayanır ve çok defa yedi heceden (3+4), (4+3), (2+5) oluşur. Kafiye ise üç veya dört heceden meydana gelir. Aynı zamanda kafiye birinci, ikinci ve dördüncü mısralarda tekrarlanır.⁶ Anadolu ve Kerkük halk müziğine ilişkin söylenebilecek çok söz olmakla birlikte, makalenin sınırları gereği, geniş olan bulgular kısmına yer ayırabilmek adına, bu bahse burada son verilecektir.

Yöntem

Betimsel karakterli bu çalışmada, 3150 Anadolu Türküsü ve 250 Kerkük Türküsü olmak üzere toplamda 3400 türkü incelenmiştir. Türkü seçiminde basit tesadüfi örnekleme tercih edilmiştir. Basit tesadüfi örneklemede evreni oluşturan her elemanın örneğe girme ihtimali eşittir. Dolayısıyla hesaplamalarda da her elemana verilecek ağırlık aynıdır.⁷ Türkülerde yer alan motifler, gelişigüzel olmayan, bazı çağrışımları, özel anlamları bulunan öğelerdir. Bu anlamda söz konusu motiflerin saptanması ve incelenmesi büyük önem arz eder.⁸ Bu çalışmada da Anadolu ve Kerkük türkülerinde içerisinde kuş ve çiçek adı bulunan türküler belirlenmiş; ilgili kelimelerin türküdeki kullanım şekilleri (motifsel, yan anlama sahip veya düz anlamsal boyutta) incelenmiştir. Ayrıca -Anadolu ve Kerkük genel türkü külliyyatına ışık tutması amacıyla- kuş ve çiçek kelimeleri barındıran türkülerin usul, makam dizisi ve ses alanları da incelenerek, değerlendirilmeler yapılmıştır.

Bulgular

İncelenen 3400 türkünün 760'ında çiçek; 495'inde kuşlarla ilişkili kelimeler saptanmıştır. Toplamda 1255 kez türkülerde kuş ya da çiçek isimleri tespit edilmiştir. Ancak bazı türkülerde birden çok kuş ve/veya çiçek adı yer

⁴ Mehmet Bayrak, *Öyküleriyle Halk Anlatı Türküleri*, Ankara 1996, s. 17.

⁵ Necat Çetin - Bingül Binici, *Kerkük Yöresi Türkülerimiz*, İzmir 2017, s. 4.

⁶ Ata Terzibaşı, *Kerkük Hoyratları ve Manileri*, İstanbul 1975, s. 60; Mahir Nakip, *Kerkük Türk Halk Müziği*, Ankara 2009, s. 39. Türkülerdeki şiir sanatı özelliklerini karşılaştırmak için bkz. Bayram Durbilmez, *Aşık Edebiyatında Şiir Sanatı*, Ankara 2020.

⁷ Rauf Arıkan, *Araştırma Teknikleri ve Rapor Hazırlama*, Ankara 2004, s. 141.

⁸ Feyzan Göher Vural, "Türk Kültürünün Aynası: Türküler", *Uluslararası Newwsa Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 3, Mayıs 2011, s. 388.

alabilmektedir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda 949 türküde kuş ve/veya çiçek adlarının yer aldığı görülür. Bu da türkülerin %27.91'ine denk gelmektedir. Türkülerde saptanan kuş ve çiçek isimleri aşağıdaki tabloda görülmektedir. Çiçek ve kuş adlarına ilişkin sayılarda yer alan K (sayı) ifadeleri, Kerkük türkülerinde ilgili kelimenin sayısını belirtmektedir. Örneğin *Gül 512 (K47)* ifadesi, “Anadolu ve Kerkük türkülerinde toplam 512 gül kelimesi tespit edilmiştir, bunun 47’si Kerkük türkülerindedir” anlamına gelmektedir.

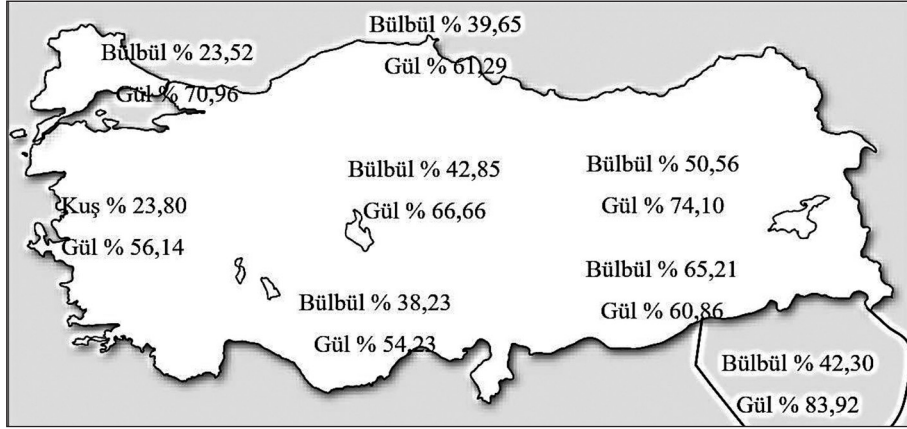
Tablo-1: Anadolu ve Kerkük Türkülerinde Yer Alan Kuş ve Çiçek Adları

Kuş Adı	Kelime Sayısı	Yüzde Oranı	Çiçek Adı	Kelime Sayısı	Yüzde Oranı
Bülbül	204 (K11)	% 41,21	Gül	512 (K47)	% 67,36
Kuş	80 (K3)	% 16,16	Çiçek	69 (K2)	% 9,07
Keklik	59 (K2)	% 11,91	Karanfil	51 (K1)	% 6,71
Turna	39 (K2)	% 7,87	Sümbül	41 (K3)	% 5,39
Şahin	26 (K1)	% 5,25	Menekşe	30	% 3,94
Ördek	23 (K1)	% 4,64	Lale	25 (K1)	% 3,28
Güvercin	22 (K7)	% 4,44	Nergis	18 (K2)	% 2,36
Suna	12	% 2,42	Çiğdem	5	% 0,65
Baykuş	5	% 1,01	Gonca	4	% 0,52
Karga	5	% 1,01	Fesleğen	2	% 0,26
Kaz	5 (K1)	% 1,01	Lavanta	1	% 0,13
Leylek	4	% 0,80	Nar çiçeği	1	% 0,13
Tavuk	2	% 0,40	Yasemin	1	% 0,13
Kartal	2	% 0,40	Toplam	760	% 100
Horoz	2	% 0,40			
Martı	1	% 0,20			
Kırlangıç	1	% 0,20			
Atmaca	1	% 0,20			
Kanarya	1	% 0,20			
Bıldırcın	1	% 0,20			
Toplam	495	% 100			

Tabloda görüldüğü üzere kuşlarda bülbül, çiçeklerde gülün büyük bir kullanım sıklığı üstünlüğü söz konusudur. En sık zikredilen çiçek ve kuş adlarında Anadolu ve Kerkük türkülerini büyük yakınlık göstermektedir. 3150 Anadolu, 250 Kerkük türküsünün analiz edildiği göz önünde tutulursa, sa-

dece güvercinin Kerkük'te Anadolu'ya göre daha fazla kullanıldığı; Anadolu türkülerinde beşinci kullanım sıklığına sahip olan menekşenin ise incelenen Kerkük türkülerinde tespit edilmediği söylenebilir. Bunların dışında, hem çiçek hem de kuş adlarının kullanım sıklıkları, büyük benzerlik göstermektedir. Bölgelere göre en fazla tespit edilen kuş ve çiçek isimleri ise aşağıdaki harita üzerinde sunulmaktadır.

Harita-1: En Fazla Kullanılan Kuş ve Çiçek İsimlerinin Bölgelere Göre Dağılımı

Tablo ve haritada görüldüğü üzere Kerkük dâhil tüm bölgelerde bülbül ve gül en fazla ismi anılan kuş ve çiçek isimidir. Sadece Ege Bölgesi'nde küçük bir farkla bülbül yerine kuş kelimesi daha fazla tespit edilmiştir. Gül ve bülbül, ayrı ayrı da kullanılabilirle birlikte, sıklıkla birlikte ve seven sevilen ikilisini nitelerken türkülerde işlenmişlerdir.

Gül, Divan ve Halk edebiyatında bülbül ile birlikte, seven ve sevilen ikilisinin temel unsurlarından birisidir. Gül-bülbül aşkı, Bülbülnâme, Bülbülüye ve çoğunlukla da Gül-ü Bülbül adı verilen Mesnevi formlu eserlerde, genellikle alegorik bir üslupla kaleme alınmıştır.⁹ Klasik Türk şiirinde gül, *taç yaprakları* (%35), *dikenleri* (%31), *dalları* (%12), *kökleri* (%11), *fidanı* (%10), *tohumları* (%1) ile yer bulmuştur. Bu ifadelerin hemen hepsine çeşitli yan anlamlar yüklenmiştir. Gülün klasik Türk şiirine yansıyan bitkisel özellikleriyse; *renkli oluşu* (%39), *tazeligi* (%20), *güzelliği* (%14), *güzel kokulu olması* (%13), *hassas ve nazlı oluşu* (%6), *taç yapraklarının kıvrım kıvrım olması* (%5) ve *taç yapraklarının lezzetli oluşudur* (%1).¹⁰ Gülün simgelediği unsurlar içinde cennet, mutluluk, ümit, muhabbet gibi olumlu soyut kavramlar; bahar, nevrüz gibi doğal olaylarını da görmek mümkündür. Ayrıca gül, Türk şiirinde doğal ve kozmik öğelerle ilişkilendirilir; yanak, yüz, dudak, sevgili, güzellik tasvirlerinde kullanılır. Gönülün arzusu ve ümidi, bazen açılmak nedir bilmeyen bir gonca ile sevgilinin lütfuyla mutluluğa kavuşmak ise açılıp saçılan bir gül

⁹ Ömür Ceylan, *Kuşlar Dîvânı / Osmanlı Şiir Kuşları*, İstanbul 2007, s. 62.

¹⁰ Yavuz Bayram, "Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler", *Turkish Studies*, Sayı: 169, Sonbahar 2007, s. 211.

şeklinde tanımlanabilmektedir.¹¹ Divan şiiri, klasik şiir ve Mesnevi formunda görülen güle yüklenen sıra dışı manalar, kısmen benzer anlamlar saklı şekilde türkü sözlerinde de yer alır. Ali Osman Öztürk, “*Türkülerde Söz Kalıpları, Eğretileme ve Simgeler*” adlı çalışmasında, “gül”ün, türkü sözlerinde en fazla yer alan bitki olduğunu ve 70 kitadan 51’inde gülden söz edildiğini belirtir. Öztürk’e göre gül çeşitli anlamlara gelse de, her anlamı bir şekilde sevgi ve aşk duygusu ile ilintilidir. Aynı zamanda türkü sözlerindeki gizli cinsel mesajların da simgelerinden birisidir.¹² Örneğin gülün derilmesi, sevgili ile kavuşmak, hatta cinsel manada yakınlaşmak anlamında kullanılabilir.

Türkülerde, güzel kokusundan ötürü, sevgiliye duyulan özlem ya da memleket hasretini dile getirirken de gülden söz edilir.¹³ Çiçeklerin ve bilhassa gülün simgesel kullanımı, sadece Anadolu türkülerinde yer almaz. Kırım Tatar türkülerinde de çiçekler sembol olarak işlenirler. Ziyadinova’nın araştırmasına göre gül kelimesi, Kırım türkülerinin %46’sında yer alır.¹⁴ Bu çalışmada incelenen 250 Kerkük türküsünün 47’sinde yani %18.8’inde gül kelimesi tespit edilmiştir.

Halk şiiri ve türkülerde bülbül, çoğunlukla gül ile birlikte anlam kazanmıştır. Tasavvufi kültürün de etkisi ile bülbül, pek çok eserde seveni simgelemiştir. Bazı türkülerde gülün adı zikredilmese bile, bülbülün âşık olduğu gül, gizli bir özne gibi hissettirilir. Bu ikili kullanımla birlikte, bülbül -Tablo 3’te de görüleceği üzere- seven kişinin göstergesi olmaksızın gerçek anlamında da çok yoğun şekilde Anadolu ve Kerkük türkülerinde yer almıştır. Anadolu ve Kerkük türkülerinde gül-bülbül ilişkisi, Türk edebiyatına paralel şekilde, seven ve sevilenlerin göstergesi durumundadır. Gül-bülbül ilişkisi, saf bir aşkı akla getirirken; gül-bağ/bahçe ilişkisi ise çoğu kez içinde cinsel göndermeler barındıran bir anlatımı barındırır. Tablo 2’de türkülerde “gül”e yüklenen yan anlamlar, benzetimler detaylı şekilde sunulmuştur. Görüleceği üzere, Türk insanı özlemi ve vuslatı; mutluluğu ve mutsuzluğu; üzüntüyü ve sevinci aynı çiçeğe yüklemiştir. Bu şekilde gül, manevi anlamda karmaşık bir donanımla karşımıza çıkmaktadır.

Kerkük’ten Anadolu’ya Türkülerde Çiçekler

Tablo-1’de kullanım sıklıklarına göre sıralama yapılan çiçeklerin, türkülerde hangi anlamlarda, kaç kez kullanıldığı Tablo-2’de detaylandırılmıştır.

¹¹ Bayram, *a.g.e.*, s. 211; Abdullah Eren, “Hüsn ü Aşk’ın Tasvirlerinde Gül”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 3/11, İlkbahar 2010, s. 245.

¹² Ali Osman Öztürk, “Türk Halk Türkülerinde Söz Kalıpları, Eğretileme ve Simgeler”, *Pertev Naili Borotav’a Aramağan*, Haz. M. Tufan, Ankara 1998, s. 268.

¹³ Öztürk, *a.g.e.*, s. 269.

¹⁴ Elnara Ziyadinova, “Kırım Tatar Halk Türkülerinde Sembol Olarak Bitkiler”, *Çev. Burcu Kaçmaz, Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: 11, Ankara, Güz 2006, s. 101-102.

Tablo-2: Anadolu ve Kerkük Türkülerinde Çiçeklere Yüklenen Anlamlar

Gül	Gülün gerçek anlamında kullanılması	192	Sümbül	Sümbülün gerçek anlamında kullanılması	25
	Sevgilinin gül ile tasviri	173		Sevgilinin sümbül ile tasviri	7
	Sevilenin yanağını, dudağını güle benzetme (gonca güle benzetme 1)	29		Sümbülün mutsuzluk, üzüntü ifadesi içinde kullanılması	4
	Gülün cinsel çağrışım ifadesiyle işlenmesi	21		Sümbülün özlemi anlatırken ifade edilmesi	1
	Sevdiğini açılmamış gonca güle benzetme (tomurcuk güle benzetme 1)	20		Sümbülün sevgilinin kıyafetine benzetilmesi	1
	Gülün mutsuzluk, üzüntü ifadesi içinde yer alması	15		Sümbülün güzellik simgesi olması	1
	Dini tasvir (Pir sevgisinin gül ile tasviri 5), dini motif	9		Sümbülün mutluluk simgesi olması	1
	Gülün güzellik simgesi olarak kullanılması	9		Sümbülün ölümü anlatırken kullanılması	1
	Gülün sevgiliye özlemi anlatırken ifade edilmesi	7		Toplam Sümbül	41
	Gülün kötülükle, olumsuzlukla ilişkilendirilmesi	4		Çiçeğin gerçek anlamında kullanılması	38
	Temiz ve saf kişinin güle benzetilmesi	4		Sevgilinin çiçek ile tasviri	17
	Gülün mutluluk ifadesi olması	3		Çiçeğin yazın gelişile ilişkilendirilmesi	3
	Sevgiliye duyulan sevginin simgesi olması	3		Çiçeğin güzellik simgesi olması	3
	Gülün ayrılık ifadesi içinde kullanılması	3		Çiçeğin üzüntü ifadesinde yer alması	2
	Gülün solmasının ölümü simgelemesi	3		Çiçeğin mutluluğu simgelemesi	2
	Gülün ölümü nitelemesi	2	Çiçeğin yalnızlığı simgelemesi	1	
	Açılmış gülün olgun kadına benzetilmesi	2	Çiçeğin sevgiliye duyulan özlemi simgelemesi	1	
	Memleket özleminin gül ile anlatılması	1	Çiçeğin cinsellik çağrışımında kullanılması	1	
	Gülün aşk acısı ifadesinde kullanılması	1	Çiçeğin çapkınlık yapma eylemi ile ilişkilendirilmesi	1	
	Kızını güle benzetme	1	Toplam Çiçek	69	
	Gonca gülün genç kıza benzetilmesi	1	Sevgilinin menekşe ile tasviri	13	
	Dosta güvensizlik ifadesinde yer alması	1	Menekşenin gerçek anlamında kullanılması	10	
	Gülün solmasının pişmanlığa benzetilmesi	1	Menekşenin güzelligi simgelemesi	2	
	İnsan ömrünün güle benzetilmesi	1	Menekşenin sevgili ile ayrılık, kavuşamama anlatılırken kullanılması	2	
	Alınamayan muradın gül ile tasvir edilmesi	1	Menekşenin ölümü simgelemesi	1	
Şehitlerin güle benzetilmesi	1	Menekşenin üzüntüyü simgelemesi	1		
Gülün umut simgesi olması	1	Menekşe ile yazın gelişinin ilişkilendirilmesi	1		
Gülün umutsuzluğu anlatırken kullanılması	1	Menekşe Toplam	30		
Gülün güzel haberi simgelemesi	1	Karanfilin gerçek anlamında kullanılması	30		
Gülün güzel kokuyu simgelemesi	1	Sevgilinin karanfile benzetilmesi	9		
Gül Toplam	512	Seven kişinin karanfile benzetilmesi/ sadakat simgesi oluşu	4		
Lale	Lalenin gerçek anlamında kullanılması	18	Karanfil	Karanfilin üzüntü simgesi olması	4
	Lalenin güzellik simgesi olması	4		Sevenlerin kavuşmasının simgesi	2
	Lalenin mutluluk simgesi olması	1		Sevgiliye duyulan özlem anlatılırken	1
	Lalenin umut simgesi olması	1		Karanfilin cinsel çağrışım içinde ifadesi	1
	Lalenin mutsuzluk, üzüntü simgesi olması	1		Karanfil Toplam	51
	Lale Toplam	25		Nergis gerçek anlamında	18
Çiğdem	Çiğdem gerçek anlamında kullanılması	3	Fesleğen gerçek anlamında	2	
	Çiğdem güzellik simgesi olması	1	Yasemin gerçek anlamında	1	
	Çiğdem dini tasvir içinde kullanılması	1	Lavanta gerçek anlamında	1	
	Toplam Çiğdem	5	Nar çiçeğinin sevgiliye benzetilmesi	1	
Gonca	Goncanın sevgiliye benzetilmesi	2	Tek anlamda kullanılan çiçekler toplam	23	
	Goncanın gerçek anlamında kullanılması	1	Genel Toplam	760	
	Genç kızın goncaya benzetilmesi	1			
	Gonca Toplam	4			

Tabloda sunulduğu üzere incelenen 3400 türküde 10 farklı çiçek adı ve çiçek ile ilgili kelimenin (çiçek ve gonca ve güzel kokusu nedeniyle anıldığı için fesleğen), toplamda 760 kez Anadolu ve Kerkük türkülerinde işlenmiştir. Çiçeklerin gerçek anlamlarında kullanım oranları oldukça yüksektir. Ancak onlara yüklenen yan anlamlar ve mesajlar da çok çeşitlidir. Hem sayısal çokluk, hem de farklı anlamlarda kullanılması bakımından gül, tartışmasız şekilde öne çıkmaktadır. Türkülerde kimi zaman sevgiliyi ve sevgiliye ait çeşitli unsurları tasvir ederken kullanılan gül, tomurcuk olursa genç kıızı, açmış ise olgun bir kadını ifade edebilmekte; cinsel göndermeli türkülerden, ilahi aşkı anlatan türkülere uzanan geniş bir yelpazede görülmektedir.¹⁵ Farsça'da genel anlamı "çiçek" olan gülün kimi zaman tüm çiçekleri ifade eden geniş bir anlamda kullanıldığı da görülebilir.¹⁶ Tablo-1'e ait yorumlarda da söz edildiği üzere, Anadolu ve Kerkük türkülerinde gül-bülbül ilişkisi, Türk edebiyatına paralel şekilde, seven ve sevilenlerin göstergesi durumundadır. Sık görülen bu simgeleştirme ile birlikte, incelenen türkülerde gülün sevilenin, karanfilin ise sevenin göstergesi olduğu örnekle de karşılaşılmıştır.

Gül-bülbül ilişkisi, saf bir aşkı akla getirirken; gül-bağ/bahçe ilişkisi ise çoğu kez içinde cinsel göndermeler barındıran bir anlatımı barındırır. Sevgilinin kendisinin ya da yanağının, dudağının, göğsünün güle benzetilmesi hem Anadolu, hem de Kerkük türkülerinde sık görülür.

İslam açısından sevginin ve genellikle Hz. Muhammed'in simgelerinden birisi olarak kabul edilen gül,¹⁷ kimi zaman Hz. Ali'nin simgelerinden de birisidir. Gül, incelenen türkülerde 9 kez dini motif olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kullanımların 5'inde pire olan sevgi, gül ile ifade edilmiştir. Türkülerde temiz ve saf kişiler güle benzetilmiştir. Gül, hem mutluluk, hem mutsuzluk duyguları ile bağlantılı olarak kullanılmıştır. İnsan ömrünün, şehitlerin, memleket özleminin gül ile anlatıldığı Anadolu ve Kerkük türküleri, Türk insanının bu çiçeğe yüklediği özel anlamları yansıtmaktadır.

Çiçek kelimesi; türkülerde birçok kez gülün ve goncanın yerine kullanılmış; ayrıca bahçenin çiçek açması, baharın gelmesi, sevinci ve özlemi ifade etmiştir. Çiçeğin de tıpkı gül gibi olumlu veya olumsuz duyguları niteleyebildiği görülmektedir. Cinsellik ve çapkınlık ifadeleri içinde çiçek kelimesine rastlanmıştır.

Karanfil, gülden sonra türkülerde en fazla adı geçen çiçektir. Türkülerde karanfil, güzelliği ile sevilen kişiyi temsil edebildiği gibi, seven kişinin sadakatinin de simgelerinden birisidir:

*"Karanfilim al beni,
Al bahçene dik beni.
Kök verip sallanmazsam,
Kazma vur da sök beni."*¹⁸

¹⁵ Feyzan Göher Vural - Timur Vural, "Erzincan Türkülerinde Yer Alan Gül Motifinin Göstergebilimsel Açısından İncelenmesi", *Uluslararası Erzincan Sempozyumu Bildirileri*, Cilt: 1, Erzincan 2016, s. 734.

¹⁶ Cemal Kurnaz, "Gül" mad., *İ.A.*, Cilt: 14, İstanbul 1996, s. 219.

¹⁷ Yusuf Açıkel, "Hz. Peygamber-Gül İlişkisi ve İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 30, Isparta 2018/1, s. 74.

¹⁸ Ali Osman Öztürk, *Türküyü Okumak Türkü Yazıları II*, İstanbul 2017, s. 42.

Anadolu ve Kerkük türkülerinde hem güzel kokulu, sarı taç yapraklı çiçek; hem de karanfilin tomurcuk açması ile kişinin sevdiği ile buluşması anlamlarına gelmektedir. Aynı zamanda türkülerde karanfilin anlam çerçevesini; yüz, yanak, boy, göz, güzel, gelin, sevgili, âşıkların dertleri oluşturmaktadır.

Menekşenin Divan şairlerinin dikkatini çeken bitkisel özellikleri, kısa boyu ve taç yapraklarının yere eğik olması, taç yapraklarının küçük ve kıvrımlı şekli, güzel kokulu olması, renkli görüntüsü, çiçeklerini ilkbaharda açması ve zor şartlara karşı dayanıklı olmasıdır. Anadolu türkülerinde ise renkliliği, sevdiği kişinin dilinin kibarlığı, sevgi ve baharın gelmesi ile özdeşleştirilebilmektedir.¹⁹ Türkülerde menekşe, simgesel açıdan yarım kalmış, gerçekleşmemiş arzuları dile getirebilir:

*“Menekşe koymuşlar gülün adını,
Dünyadan almadım ben muradımı.”²⁰*

İncelenen türkülerde menekşenin hem güzelliği, hem de ayrılık, üzüntü, ölümü anlatırken ifade edilebildiği görülmektedir. Yöresel şive farklılıkları nedeni ile özellikle batı bölgelerinde ‘menekşe’; İç Anadolu ve doğuya doğru gidildiğinde ‘menevşe’ olarak türkülerde yer alır. Menekşe, incelenen Kerkük türkülerinde tespit edilmemiştir.

Sümbül, Türk toplumunda çok sevilen ve süsleme sanatlarında da sık kullanılan bir çiçektir. Osmanlı’da 1600’lerden itibaren sümbül çeşitleri üzerine çalışmalar yapılmış; “Sümbülname” gibi eserlerde mümessek sümbül, necm-i muallak, cümle-i naz, şevk aver, şems-i ikbal, gök yakut, zülf-i perişan gibi onlarca sümbül çeşidi sayılmıştır. Sümbülün güzel kokulu olması, dalgalı karışık bir görünüme sahip olması, şairlere, ozanlara ilham vermiştir. “Mor sümbüllü bağlar”, sevgiliye benzetilen “altın başlı sümbüller”, “süsen-sümbül-gül” veya “lale-sümbül-gül üçlemeleri” türkülerde sık sık karşımıza çıkar.²¹ Öztürk’e göre sümbül, türkülerde de en çok adı anılan çiçeklerden bir tanesidir. Bilhassa gül ile birlikte kullanımlarına sık rastlanır: “Bizim elin güllü sümbül bağları.” Aynı şekilde lale ile birlikte kullanımına da rastlanır.²² Anadolu ve Kerkük türkülerinde sümbül gerçek anlamı dışında; sılaya olan özlemi, sonsuz sevgiyi, ilkbahar ve yaz müjdeleyicisi anlamlarıyla kullanılmıştır. Diğer pek çok çiçek gibi sümbül de hem olumlu, hem de olumsuz ifadeler içinde yer almıştır. Benzer durum lale için de geçerlidir. Osmanlı döneminde bir devre ismini veren lale öylesine sevilmiştir ki, bir lale tutkunu olan Nevşehirli Damat İbrahim Paşa zamanında, Lü’lü-i Erzak, Çıragan gibi kasırlarda yetiştirilen lalelerin güneşten rengi solmasın diye üstleri örtülürdü.²³ Güzellik, zarafet ve asalet simgelerinden birisi kabul edilen lale,

¹⁹ Ayşe Çelebioğlu, “Klasik Türk Şiirinde Menekşe”, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 37, Erzurum 2016, s. 164.

²⁰ Öztürk, a.g.e., s. 41.

²¹ Burcu Yanıklar, “Türkülerde Sümbül”, *Çiçek Kitabı*, Haz. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul 2018, s. 459.

²² Öztürk, a.g.e., s. 40.

²³ Nazım Hikmet Polat, *Türk Çiçek ve Ziraat Kültürü Üzerine (Cevat Rüştü’den Bir Güldeste)*, İstanbul 2011, s. 92.

türkülerde gerçek anlamının yanı sıra güzellik ve mutluluk ifadesi olarak da kullanılmıştır. Halk şiirinde lalenin gelincik anlamında kullanılabilirdiği de göz önünde bulundurulmalıdır. Günümüzde hem Anadolu'nun bazı bölgelerinde, hem de Azerbaycan Türkleri arasında gelinciğin lale olarak isimlendirildiği görülmektedir.

Farklı benzetimlere, yan anlamlara sahip olan çiçeklere karşın, nergis, incelenen tüm türkülerde gerçek anlamında kullanılmıştır. Türk süsleme sanatlarında sık rastlanan çiçeklerden birisi olan nergis,²⁴ 18 türküde anılmıştır.

Kerkük'ten Anadolu'ya Türkülerde Kuşlar

Türk kültüründe çocuklara konulan isimlerden, fıkralara, halk hikayelerine ve masallara; atasözlerinden, deyimlerden ikilemelere; manilerden, ninnilerden şarkılara, türküleri; bilmecelerden tekerlemelere ve halk oyunlarına kadar pek çok karede kuş motifine rastlamak mümkündür.²⁵ Tablo-3'te Anadolu ve Kerkük türkülerinde kuşların gerçek anlamlarında kullanılma oranları, kuşlara yüklenen anlamlar, kuşlar yoluyla yapılan benzetimler sunulmuştur.

Bülbül, Türk kültüründe çok sevilen bir kuş olmuştur. Rüyada bülbülün görülmesi aşk ve mutluluğa yorulmuştur. Bülbülün güzel sesine ve yılın belli döneminde sürekli ötüşüne atfen, halk arasında bazı inançlar oluşmuştur. Örneğin konuşamayan veya geç konuşan çocukların tedavisi amacıyla bülbül kafesindeki sudan şifa umulmuştur. Usta şairlerin saz çalmadaki üstünlüklerini anlatmanın en kestirme yolu “Sazına bülbül indirmiş / Sazına bülbül konar” demek olmuştur.²⁶ Türkülerde tıpkı gülün çok sayıda yan anlama ve benzetime sahip olması gibi bülbülün de çok sayıda özel anlamı karşıladığını görmekteyiz. Seven kişinin göstergesi olan bülbül, aynı zamanda derdin, çile çekmenin de simgelerinden birisidir. Gül-bülbül konulu eserlerde, dikenli ve nazlı gülün, kendisini seven bülbüle çile çektirdiği işlenebilmektedir. Bülbül her ne kadar diken yüzünden acı çekse de sevdiğinden vazgeçmez. Dolayısıyla Anadolu ve Kerkük türkülerinde derdin olduğu kadar sabrın da simgelerinden birisi olarak karşımıza çıkar. Baharın, bereketin, bolluğun bülbül ve onun sesi ile ilişkilendirildiği de görülür.

Klasik şiirlerde bülbül, her zaman güzel sözler söylemek için ötmez; o kimi zaman da evradını okur. Evrad, genellikle bir insanın isteğinin yerine gelmesi için ayetlerden, hadislerden ve din büyüklerinin dualarından oluşan yakarışlardır.²⁷ İncelediğimiz türkülerde bülbül, piri ve güzel sesi ile Hz. Yusuf'u nitelerken kullanılmıştır.

²⁴ Sanem Çınar - Simay Kırca, “Türk Kültüründe Bahçeyi Algılamak”, *Journal of the Faculty of Forestry*, İstanbul Üniversitesi, Sayı: 60, Cilt: 2, İstanbul 2010, s. 65.

²⁵ Sami Akalın, *Türk Folklorunda Kuşlar*, Ankara 1993, s. 39.

²⁶ Abdülkadir Emeksiz, “Bülbül Ötüşünün Anonim Biyografiye Göre Adlandırılması Üzerine”, *Milli Folklor*, Yıl: 30, Sayı: 117, Ankara 2018, s. 23.

²⁷ Talip Çukurlu, “Klasik Osmanlı Şiirinde Gülün Bülbül ve Diğer Hayvanlarla İlişkisi”, *Estad Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, Şubat 2019, s. 359.

Tablo-3: Anadolu ve Kerkük Türkülerinde Kuşlara Yüklenen Anımlar

Bülbül	Gerçek anlamında kullanılması	72	Şahin	Gerçek anlamında kullanılması (avcı/yırtıcı kuş olma kimliği ile 4)	16		
	Seven kişiyi temsil etmesi (yaralı, kafeste, gamlı, ağlayan 4)	70		Sevilen kişiyi tasvir etmesi	6		
	Umutsuzluk, üzüntü, çaresizlik ifadesi içinde yer alması	14		Yığıtlık simgesi olması	1		
	Sevilen kişiyi temsil etmesi	12		Memleket özlemi ifadesi içinde yer alması	1		
	Güzel sesin simgesi olması (sevilenin güzel sesi 3)	10		Cinsel çağrışım içinde (ördek ile) kullanılması	1		
	Sevilenin uzvunu nitelemesi	4		Keskin gözü nitelemesi	1		
	Mutluluk simgesi olması	4		<i>Toplam</i>	26		
	Bülbülün inlemesinin, feryadının üzüntü ifadesi olması	4		Gerçek anlamında kullanılması	14		
	İnsanı temsilen kullanılması	3		Sevilen kişiyi tasvir etmesi	4		
	Dini anlam içinde, piri tasvir etmesi	1		Haberleşme aracı kimliği	2		
	Dini anlam içinde Hz. Yusuf'un tatlı dilii bülbüle benzetilmesi	1	Seviline duyulan özlemin ifadesi	1			
	Güzellik ifadesi içinde kullanılması	1	Cinsel çağrışım içinde (şahin ile) kullanılması	1			
	Ötüşünün baharın gelişini anlatması	1	Yalnızlıkla ilişkilendirilmesi	1			
	Bülbül sesinin bağlama sesine benzetilmesi	1	<i>Toplam</i>	23			
	Bülbül sesinin umut ve güzellik simgesi olması	1	Ördek	Gerçek anlamında kullanılması	18		
	Cinsel çağrışım içinde kullanılması	1		Sevilen kişiyi temsil etmesi	2		
	Derdin simgesi olması	1		Kendisine (türkü yakan) benzetim	1		
	Sabır simgesi olması	1		Dostluk simgesi olması	1		
	Kendisine (türkü yakan) benzetim (seven kimliği dışında)	1		<i>Toplam</i>	22		
	Bereket, bolluk simgesi olması	1		Güvercin	Gerçek anlamında kullanılması	31	
<i>Toplam</i>	204	Sevilen kişiyi temsil etmesi			23		
Kuş	Gerçek anlamında kullanılması	50			Keklik	Güzel sesin simgesi olması	1
	Sevilen kişiyi tasvir etmesi	14				Seven, aşık kişiyi temsil etmesi	1
	Haberçilik kimliği ile	4				Evladı temsil etmesi	1
	Hasret ifadesi (memleket özlemi 1)	4	Gelini temsil etmesi			1	
	Dini anlam içinde piri tasvir etmesi	1	Kavuşmanın mutluluğu içinde anılması			1	
	Uğursuzluk belirtisi olması	1	<i>Toplam</i>			59	
	Aşk acısını anlatırken kullanılması	1	Kaz			Gerçek anlamında kullanılması	4
	Üzüntü ifadesi içinde kullanılması	1				Gelini temsil etmesi	1
	Cinsel çağrışım içinde kullanılması	1	Horoz	Sevilen kişiye kızgınlık ifadesinde		1	
	Hoşnutsuzluk ifadesi içinde yer alması	1		Gerçek anlamında kullanılması		1	
Kuş ötüşünün neşe ve mutluluk simgesi olması	1	Baykuş	Uğursuzluk simgesi olması	4			
Kendisine (türkü yakan) benzetim	1		Gerçek anlamında kullanılması	1			
<i>Toplam</i>	80	Karga	Gerçek anlamında kullanılması	3			
Turna	Gurbet teması içinde, gurbet kuşu, (gurbetçi kişi 2), (göçmen oluşu ve gurbet 2)		14	Suna	Kurnaz ve zeki kişiyi temsilen	2	
	Haberçi (sevgiliden haber getiren 2)	10	Sevilen kişiyi temsil etmesi		8		
	Gerçek anlamda kullanılması	7	Leylak - Gerçek anlamında kullanılması	Sevilenin boyunu ifade etmesi	2		
	Kutsiyet, dini ifade içinde yer alması	2		Gerçek anlamında kullanılması	2		
	Kötü haber - dini tasvir, Kербela'da uçan turna ile gelen kötü haber-	1	Tavuk - Gerçek anlamında kullanılması	Atmaca - Gerçek anlamında kullanılması	1		
	Sevilen kişiyi temsil etmesi	1		Bıldırcın - Sevilen kişiyi temsil etmesi	1		
	Güzel sesi temsilen kullanılması	1	Kanarya - Sevilen kişiyi temsil etmesi	Kırlangıç - Gerçek anlamında kullanılması	1		
	Dert ifadesi içinde yer alması	1		Martı - Gerçek anlamında kullanılması	1		
	Güzel kızı temsilen kullanılması	1	<i>Genel Toplam</i>				
	Acı simgesi olması	1					
<i>Toplam</i>	39			495			

Türk kültüründe kuşun ayrı bir yeri ve önemi vardır. Mitolojide avcı kuşlar ve av kuşlar olduğu gibi bu geçen kuş uçabilme özelliğinden dolayı gücün timsali olmuş, kutsal sayılmışlardır.²⁸ Dolayısıyla pek çok sanat dalında süsleme unsuru olarak yer almışlardır.²⁹ Kuş ismi Anadolu ve Kerkük türkülerinde bülbülden sonra en çok kullanılan kelimedir. Gerçek anlamında kullanılarak türkülerde renkli tasvirler katan kuşlar, baharın, mutluluğun simgelerinden biri olmuştur. Bununla birlikte özlemin, hasretin, sıkıntının ve üzüntünün de kuşlarla ifade edildiği görülür. Onların uçabilme özelliği, hasret kalınan kişiye ya da yere kavuşma arzusu ile ilişkilendirilmiş; haberci olarak nitelendirilmelerine neden olmuştur.

Turna, eski Türklerde hikmet sahibi ruhlardan birisi olarak kabul edilmiştir.³⁰ İbn Fadlan'ın Seyahatnâmesi'nde Başkurtlar arasında selâmet yolunu açan bir ilâh olarak tasavvur edilen turnanın, belki de kuğu gibi dişi ruhlarla ilişkilendirilen Ayzıt'ın timsali sayıldığı için, öldürülmesi günah kabul edilmiştir. Sonraki dönemlerde de mübarek, akıllı, her hareketi doğru ve mukaddes bir kuş olarak düşünülmüştür. Turna öldürmenin kötü sonuçlar doğuracağı, Anadolu'daki rivayetlerde yaşamıştır. Örneğin Sivas Kangal'da turna vurmak isterken bir avcının tüfeğinin namlusunun yarıldığı ve çıkan saçmalardan gözlerinin kör olduğu rivayeti vardır. Buna benzer anlatımlar, bu kuşa yüklenen kutsiyet ile bağlantılıdır.³¹ İncelenen 3 türküde turna, dîni ifadeler içinde yer almıştır.

Turna, Anadolu'da aynı zamanda "kız-güzellik" sembolüdür. Gelin kızın başına turna teli takmanın uğur getireceğine inanılır.³² İncelenen türkülerde turnanın güzel kızı, güzel sesi temsil ettiği görülmüştür. Bunlarla birlikte halk hikâyeleri ve destanlarda turnanın habercilik özelliği çok sık işlenir. Anadolu ve Kerkük türkülerinde de bu hususiyet ve turnanın gurbet simgesi oluşu öne çıkmıştır. Turna, gurbetçilerin ve gurbet olgusunun simgesi sayılmıştır.

Turna kuşları bahar aylarında sıcak yerlerden katarlar halinde göç edip gelirler ve sonbaharda havalar soğuyunca yine sıcak yerlere dönerler. Bu özelliklerinden dolayı, Türk halk türkülerinde turna sevgiliden haber getiren, ona selâm ve haber götüreren bir varlıktır. Turna, türkülerde genellikle çift olarak tasavvur edilir. Türk dansları arasında yaşayan "Turna Bari" da iki kişi (genellikle bir kadın, bir erkek; bazen de iki erkek veya iki kadın) tarafından oynanır. Kadın dansçı dişi turnayı, erkek dansçı erkek turnayı taklit eder.³³ Gazimihal'in bu eserinde turna ile ilgili söylediği sözler, türkülerdeki turna ile yakın anlam taşımaktadır. Anadolu türkülerinde turnanın, konargöçer yapısını, katlandığı gurbet yolculuklarını, sevgiliye haber götürmesini, göçmen kuş ve haberci kuş kimliklerini görmek mümkündür:

²⁸ Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, İstanbul 2011, s. 174.

²⁹ Halil Ersoylu, "Türk Dünyasının Folklor ve Etnoğrafyasında Süs Unsuru Olarak Kullanılan Bazı Kuşlar", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 2, Cilt: 2, Sayı: 8, Ekim 1980, s. 84.

³⁰ Wolfram Eberhard, *Çin Tarihi*, Ankara 2019, s. 17.

³¹ Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatı Araştırmaları*, Ankara 1997, s. 71.

³² Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara 2013, s. 37.

³³ Cemil Demirsipahi, *Türk Halk Oyunları*, Ankara 1975, s. 322; Mahmud Rağıp Gazimihal, *Türk Halk Oyunları Kataloğu III*, Ankara 1999, s. 146.

“Telli turnam selam götür sevdiğimin diyarına”

“Telli turnam bizim ele varırsan”

“Dost eline giden turna

Bekle kelâmı kelâmı,

Uğrar isen yar yanına

Eyle selâmı selâmı”

İncelenen Anadolu ve Kerkük türkülerinde bülbül, turna ve genel anlamda kuş kelimesine kutsiyet yüklenebildiği tespit edilmiştir.

Su kuşları içinde ördek, türkülerde sık söz edilen hayvanlar arasındadır. Bilhassa yeşil başı ile vurgulanan ördek, incelenen 3400 türküde en fazla gerçek anlamında, bunu takiben sevilen kişiyi tasvir ederken kullanılmıştır. Ördek tıpkı turna gibi haberleşme aracı olarak da iki türküde ele alınmıştır. Sevilene duyulan özlem ve yalnızlığı ifade ederken de ördekten söz edilmiştir. Ördek ve şahin, cinsel gönderme içeren bir türkü sözünde erkek ve kadını kastederken zikredilmiştir.

Ördek ailesinden olan suna bazı bakımlardan daha çok kazı andırır.³⁴ Sunanın daha büyük ve boynunun daha uzun olması, türkülerde sevgilinin ve sevgilinin boyunun sunaya benzetilmesine neden olur: “*Suna boylum.*” Yılmaz’a göre türkülerde geçen ördek ve yeşil ördek, daha çok erkeği; suna ise kadını simgeler. Suna, genellikle seherde, sabah vakti, şafak sökünce ve göl kenarında tasvir edilir. Kenarda süzülmesi, çırpını çırpını kenara çıkması gibi davranışları ile sevgilinin tavırları arasında benzerlikler kurulmuştur. Sunanın göl kenarında dururken suya dalması, âşığını gören kızın ondan uzaklaşmasına benzetilir. Çırpını çırpını kenara çıkıp göz süzmesi ise âşığına naz yapmasıdır.³⁵

Kök Türk ve Uygur devirlerinde yırtıcı kuşlar, hükümdar ya da beylerin timsallerinden, koruyucu ruhun ve adaletin simgelerinden kabul edilmiştir. Bu kuşlar, güneşi ve aynı zamanda güç ve kudreti ifade etmişlerdir.³⁶ Alıcı kuşlardan olan şahin, av kuşunu kovalamak, keskin ve etkili bakmak gibi davranışları ile türkülerde yer alır. Anadolu ve Kerkük türkülerinde şahinin avcılık özelliği ile tasvir edildiği görülür. Halk türkülerinde en fazla rastlanan av hayvanlarından olan şahin, benzetme amaçlı olarak sevgiliyi temsilen kullanılabilir; şahinin bakışı ile sevgilinin bakışı arasında benzerlik kurulduğuna rastlanmaktadır.

Avcı kuşlar, Türk kültüründe yiğitliğin de sembolüdür. Yiğit, güçlü ve kudretli oluşu ile bu kuşlara benzetilir. XIX. yüzyılın ünlü Türk saz şairi Dadaloğlu'nun yiğitlik temalı şiirlerinde (türkülerinde) dövüşen yiğitler, kartala ve şahine benzetilir. Türk halk dansları arasında, Orta Anadolu'da, “*Kartal*

³⁴ İshak Tan, *Evcil Ördek (Anas Domestica) ve Evcil Kaz (Anser Domesticus) Neurocranium'u Üzerinde Karşılaştırmalı Makro-Anatomik İncelemeler*, Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2015, s. 5.

³⁵ Müge Yılmaz Aktan, “Sembolik ve Gerçek Anlamlarıyla Türkü Metinlerine Yansıyan Hayvanlar”, *Folklor/Edebiyat*, Cilt: 17, Sayı: 66, Lefkoşa 2011/2, s. 236.

³⁶ Çoruhlu, a.g.e., s. 174.

Halayı”, “*Karakuş*” (kartal), “*Kartal Oyunu*” adıyla bilinen danslar³⁷ ve yiğitlik teması üzerine kurulu zeybek danslarının figürleri arasında “*kartal duruşu*” adıyla bilinen figürler de mevcuttur. Ancak incelenen Anadolu ve Kerkük türkülerinde şahinden 26 kez söz edilmesine karşın, kartal sadece iki türküde, atmaca ise bir türküde tespit edilmiştir.

Keklik, türkülerde ismine sık rastlanan kuşlardan birisidir. Türkülerde keklığın yürüyüşü ve sekişi, sevgiliye benzetilir. “*Kınalı keklığım*” ifadesi ile de sevgiliye benzetim yapılabilmektedir. Sevgilinin ellerinin kınalı olması ile keklığın ayakları benzetilir.³⁸ Bunlarla birlikte keklik avı da türkülerde sık yer alır. Bu türkülerin konusu doğrudan av değildir ancak “*Keklik idim vurdular*” ya da “*Kekliği vurdum daşta*” türkülerinde olduğu gibi keklik avını çağrıştıran sözlere rastlanır.³⁹ Anadolu ve Kerkük türkülerinde sıkça ismi geçen keklik, genellikle sevgiliyi ya da genç bir kızı nitelerken kullanılsa da, seven kişiyi, evladı, mutluluğu da simgeleyebilmektedir.

İlk Türk Müslüman dervişlerinin zaman zaman kuş donuna girdikleri bilinir. Ahmet Yesevi’nin turna donuna, Hacı Bektaş Veli’nin güvercin donuna girdiği vilâyetnâmelerde kaydedilmiştir.⁴⁰ Bu manada kutsal bir anlam yüklenen güvercin, uzun hayatın simgelerinden birisidir.⁴¹ Güvercin geçmişte posta ve haberleşme amacıyla kullanılmakla beraber, barışı simgelemesi açısından da önemlidir. Özel cins ve hünerli güvercinleri beslemek, bilhassa Güneydoğu Anadolu ve Kerkük yöresinde çok tutkulu bir uğraşı haline gelmiştir. Bununla ilişkili olarak güvercin, bilhassa Kerkük türkülerinde sıklıkla görülür. İncelenen türkülerde güvercin dostluğu simgelerken; ayrıca sevilen kişi ve türküyakanın kendisini kastederken de kullanılmıştır.

Eski Türk inancına göre baykuş kutlu hayvanlardan birisidir. Ohlmarks’a göre kaz, karga, baykuş, kuğu şamanın en çok suretine girdiği hayvanlardır.⁴² Buna karşın zaman içinde baykuş, daha çok uğursuzluğun simgelerinden birisi sayılmaya başlamış ve türkülerde de bu şekilde yer almıştır. İncelenen Anadolu ve Kerkük türkülerinde baykuş, uğursuzluğun, mutsuzluğun, ayrılığın simgesi niteliğinde olmuş; türkülerde adeta olumsuzluk göstergesi olarak nitelenmiştir. Halk arasında “*koca kuş*” da denilen baykuşun ötmesinin bela veya ölüm getireceğine inanılır.⁴³ Ancak baykuşa farklı anlamlar da yüklenmiştir. Örneğin Kıbrıs Türkleri, baykuş ötüşünü, haber geleceği şeklinde yorumlamışlardır. Onlara göre baykuş, geçmiş zamanlarda güzel bir kızdı. Anlatıya göre baykuşun yüzünün insana benzemesi de bu yüzdendir.⁴⁴

³⁷ Metin And, *Türk Köylü Dansları*, İstanbul 1964, s. 64-74.

³⁸ Filiz Kılıç - Mehmet Kılıç, *Avanos’a Dair Yazılar 2*, Ankara 2019, s. 183.

³⁹ Mustafa Uslu, “Halk Türkülerimizde Av”, *Acta Turcica*, Yıl: 1, Sayı: 1, Ocak 2009, s. 492.

⁴⁰ Hazini, *Cevahiru'l-Ebrar Min Emvac-ı Bihâr - Yesevi Menakıbnamesi*, Haz. Cihan Okuyucu, Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü Yay., Kayseri 1995, s. 84.

⁴¹ Çoruhlu, *a.g.e.*, s. 195.

⁴² Çoruhlu, *a.g.e.*, s. 194.

⁴³ Akalın, *a.g.e.*, s. 77.

⁴⁴ Beytullah Bekar, “Türklerde Kuşlarla İlgili İnanışlar”, *Kuş Kitabı*, Ed. Emine Gürsoy Naskali - Ayşe Şeker, İstanbul 2017, s. 46.

Karga, Türk kültüründe genellikle olumsuz özellikleri ile karşımıza çıkar. Hz. Fatma'ya kötü gözle baktığı için insandan dönüştürülerek lanetlendiğine ilişkin efsanelere konu olan karganın ismi de “*karganmak*” yani beddua etmek fiili ile bağlantılıdır.⁴⁵ Bununla birlikte kargalar Türk kültüründe her zaman olumsuz şekilde yer almaz. Örneğin Wu-sunlara ait bir efsanede bir Hun hükümdarının küçük oğlunu et ile besleyen kargadan söz edilir.⁴⁶ Karga, pek çok doğa araştırmacısına göre hayvanların en zekilerinden birisidir.⁴⁷ İncelediğimiz türkülerde de karga, gerçek anlamında kullanılabildiği gibi kurnaz kişilere benzetme yapılırken de zikredilmiştir.

Kuşu ve kaz gibi bazı kuşlar Türk dünyasında çok eski çağlardan beri kutsal sayılmıştır.⁴⁸ Eski Türk inancında önemli bir yere sahip olan kazlar, kamların suretine büründüğü hayvanlardan birisidir. Hakas Yaradılış Destanı'nda, “*her şeyin piştiği kazanı karıştıran kaz başlı kopuz*” örneğinde olduğu gibi,⁴⁹ kazın yer aldığı pek çok efsaneden söz etmek mümkündür. Kazak Türklerince de kutsal kabul edilen kaz, incelenen türkülerde gerçek ifadesinin yanı sıra, gelini temsil ederken de kullanılmıştır.

Araştırma kapsamındaki türkülerde leylek, tavuk, kırlangıç, martı gerçek anlamlarında; bildircin, kanarya sevilen kişiye benzetim içinde kullanılmıştır. Horoz ise hem gerçek anlamında hem de kızgınlık ifadesi içinde türkülerde yer almıştır.

İncelenen Türkülerin Melodik ve Ritmik Özellikleri

Çalışmanın devamında Anadolu ve Kerkük türkülerinin müzikal yapısı hakkında değerlendirme yapılmıştır. *Burada elbette, türkülerde yer alan kuş ve çiçek isimleri ile eserlerin makam dizileri ya da ölçü anahtarları arasında bağlantı kurulmaya çalışılmamaktadır. Ancak türkülerin genel müzikal özelliklerinin, geniş bir örneklem üzerinden gösterilmesinin faydalı olacağı düşünülmüştür.* Bununla birlikte, analizler ayrı ayrı gerçekleştirildiği için ve ek veri sağlamak adına, bu kısımda da bulgular iki ayrı sütunda (kuş ve çiçek ismi geçen türküler olmak üzere) sunulmuştur.

Kuş ve çiçek isimleri barındıran ve notalarına erişilen 628 Anadolu ve Kerkük türküsünde ölçü anahtarı, makam dizisi, ses alanı kullanımına ilişkin bulgular aşağıda sunulmuştur. İlk olarak ses alanı incelenmiştir. Buna göre kuş ve çiçek ismi barındıran türkülerde en fazla kullanılan ilk 10 ses alanı aşağıdaki gibidir.

⁴⁵ Tuğrul Balaban, “Anadolu Türk Efsanelerinde Kuşlar ve Uçmak”, *Kuş Kitabı*, Ed. Emine Gürsoy Naskali - Ayşe Şeker, İstanbul 2017, s. 172.

⁴⁶ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, Cilt: 1, Ankara 2010, s. 14.

⁴⁷ Gökçe Zeynep Özatalay, “Türk Atasözlerinde Kuşlar”, *Kuş Kitabı*, Ed. Emine Gürsoy Naskali - Ayşe Şeker, İstanbul 2017, s. 307.

⁴⁸ Çoruhlu, *a.g.e.*, s. 195.

⁴⁹ Petr Y. Topoev, *Könnim Тамчыктары*, Abakan 2003, s. 24.

Tablo-4. En Sık Kullanılan Ses Alanları

Kuş İsmi Geçen		Çiçek İsmi Geçen	
Ses Alanı	Yüzde	Ses Alanı	Yüzde
G4-G5	% 10,14	G4-A5	% 9,32
G4-A5	% 9,85	G4-G5	% 9,12
A4-G5	% 9,85	A4-G5	% 8,93
A4-A5	% 6,95	A4-A5	% 7,57
G4-E5	% 6,37	A4-E5	% 7,18
G4-D5	% 3,76	G4-E5	% 6,01
A4-F5	% 3,47	A4-F5	% 4,85
G4-F5	% 2,89	B4-G5	% 4,46
A4-E5	% 2,89	A4-D5	% 3,30
B4-G5	% 2,89	G4-F5	% 3,10

İncelenen türkülerde G4 (dördüncü oktav sol) - G5 arası oktav ve G4-A5 (beşinci oktav la) arası 9'lu aralığın en fazla kullanıldığı ifade edilebilir. Bu aralıkları A4-G5 arası 7'li ses alanı takip etmektedir. Ardından A4-A5 sesleri arası oktav kullanımı görülmektedir. Bu durumda, örneklem göz önünde tutulduğunda Anadolu ve Kerkük türküleri için bir oktavlık ses alanı kullanımının çok yoğun olduğunu söylemek mümkündür. Tablo-5'te ise incelenen Anadolu ve Kerkük türkülerinde ölçü anahtarları kullanımı sunulmaktadır.

Tablo-5. Kuş ve Çiçek İsmi İçeren Türkülerde En Sık Kullanılan Ölçü Anahtarları

Çiçek İsmi Geçen		Kuş İsmi Geçen	
Ölçü Anahtarı	Yüzde Oranı	Ölçü Anahtarı	Yüzde Oranı
4/4	% 28,28	4/4	% 31,54
2/4	% 15,67	9/8	% 20,83
9/8	% 15,31	2/4	% 14,58
10/8	% 13,33	10/8	% 8,03
12/8	% 4,68	5/8	% 3,86
7/8	% 3,42	7/8	% 2,97
6/8	% 3,06	9/4	% 2,67
5/8	% 2,88	6/8	% 2,38
9/4	% 2,34	12/8	% 1,78
9/16	% 1,98	3/8	% 1,48
6/4	% 1,62	9/16	% 1,48
3/4	% 1,26	3/4	% 1,48
18/8	% 0,90	6/4	% 1,48

Tabloda görüldüğü üzere incelenen türküler, 4 farklı ölçü anahtarında yoğunlaşmıştır. İlk sırada 4/4'lük ölçü anahtarı gelmektedir. Ardından 2/4 ve 9/8'lik kalıplar gelmektedir. 4/4 ve 2/4'lük ölçü anahtarları bilhassa İç Ana-

dolu, Doğu Anadolu ve Kerkük türkülerinde baskındır. Samahlar ve bazı zeybeklerde kuş isimlerine sık rastlanmaktadır. Bu eserlerin, bilhassa samahların sıkça 9/8'lik ölçüde yazılması, bu sıralamada kısmen etkili olmuştur. Kerkük türkülerinde en sık 4/4 ve 2/4'lük ölçü anahtarları kullanılmıştır. Bununla birlikte Kerkük türkülerinde 5/8, 10/8, 10/16'lık ölçü anahtarları da oldukça sık görülmektedir. Toplamda 30 farklı ölçü anahtarı tespit edilmiştir. Az sayıda kullanıldığı için tabloda yer almayan ölçü anahtarları kullanım sırasına göre şöyledir: 15/8, 17/8, 7/4, 13/8, 3/8, 20/8, 13/4, 5/4, 10/16, 14/8, 15/4, 16/8, 2/6, 27/8, 12/4, 5/16, 2/8.

Örneklem dâhilindeki türkülerin makam dizilerine yönelik bulgular ise Tablo 6'da sunulmuştur. Tabloda her iki grupta da en fazla tespit edilen makam dizilerine yer verilmiştir.

Tablo-6. Kuş ve Çiçek İsmi İçeren Türkülerde En Sık Kullanılan Makam Dizileri

Çiçek İsmi Geçen		Kuş İsmi Geçen	
Makam	Yüzde Oranı	Makam	Yüzde Oranı
Hüseyni	% 30,84	Hüseyni	% 30,93
Uşşak	% 19,75	Uşşak	% 17,26
Hicaz	% 12,04	Hicaz	% 13,30
Segah	% 6,74	Gülizar	% 7,19
Gülizar	% 6,26	Karcığar	% 5,39
Karcığar	% 4,57	Çargah	% 4,67
Kürdi	% 4,33	Segah	% 4,31
Çargah	% 4,09	Kürdi	% 4,31

Anadolu'nun yedi bölgesi ve Kerkük bölgesinde en sık kullanılan makam dizisinin Hüseyni olduğu belirlenmiştir. Bu durum, genel türkü külliyyatı ile paralellik göstermektedir. Hüseyniden sonra Uşşak ve Hicaz en sık kullanılan makam dizileridir. Bu durum toplamda böyle olduğu gibi, Kerkük türküleri için de aynıdır. İncelenen eserlerde toplam 24 farklı makam dizisi tespit edilmiştir. Bilhassa Doğu Anadolu ve Kerkük'te hoyratlar ve şarkı formuna yakın eserlerin de varlığı, halk müziğinde az görülen makamlara rastlanmasını sağlamıştır. Ferahnüma, Arazbar, Pençgah, Hüzzam gibi makamlar çok az kullanım oranına sahip olsa da tespit edilen makamlar arasında yer almıştır.

Sonuç

3400 Anadolu ve Kerkük türküsü üzerinde gerçekleştirilen bu çalışmada, 949 türkünün kuş ve çiçek adı barındırdığı tespit edilmiştir. İncelenen türkü örneklemini göz önünde bulundurulduğunda, türkü külliyyatının dörtte birlik kısmından daha fazla bölümünde (%27.91) kuş veya çiçek ismi yer aldığı belirlenmiştir. Ancak türkülerde birden fazla kuş ve çiçek ismi görülebilmektedir. Birçok defa hem kuş hem çiçek adlarının birlikte ikili, üçlü hatta dörtlü olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla içinde kuş ve çiçek adı tespit edilen toplam türkü sayısı 949 iken, toplam kelime sayısı 1255'tir. Kuş ve

çiçek isimleri gerçek anlamlarında kullanıldığı gibi Türk kültüründe ve sanatta yaygın olan motifleşmiş nitelikleri ile, kişi ya da olgulara benzetim içinde, yan anlam yüklü olarak karşımıza çıkmıştır. Kerkük türküleri ile Anadolu türkülerinde tespit edilen kuş ve çiçek adları büyük paralellik göstermektedir. Kelimelerin kullanım yerleri ve niteledikleri varlıklar da çok yakındır. Kuş ve çiçek adları ile ilişkilendirilen simge ve yan anlamların çokluğu, Türk toplumunun felsefi yönünü, sanatsal derinliğini vurgulamaktadır.

Genel türkü külliyyatına veri sağlamak amacıyla gerçekleştirilen melodik ve ritmik incelemeye göre ise türkülerde 4/4, 2/4'lük ölçü anahtarlarının yoğun kullanıldığı; Hüseyini makam dizinin baskın olduğu; bir oktavlık ses alanı kullanımının yaygın olduğu sonuçlarına varılmıştır. Anadolu ve Kerkük türküleri arasında müzikal açıdan da büyük benzerlik söz konusudur.

Kaynaklar

AÇIKEL, Yusuf: “Hz. Peygamber-Gül İlişkisi ve İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 30, Isparta 2018/1.

AKALIN, L. Sami, *Türk Folklorunda Kuşlar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.

AKTAN, Müge Yılmaz: “Sembolik ve Gerçek Anlamlarıyla Türkü Metinlerine Yansıyan Hayvanlar”, *Folklor/Edebiyat*, Cilt: 17, Sayı: 66, Lefkoşa 2011/2.

AND, Metin: *Türk Köylü Dansları*, İzlem Yayınları, İstanbul 1964.

ARIKAN, Rauf: *Araştırma Teknikleri ve Rapor Hazırlama*, Asil Yayınları, Ankara 2004.

BALABAN, Tuğrul: “Anadolu Türk Efsanelerinde Kuşlar ve Uçmak”, *Kuş Kitabı*, Ed. Emine Gürsoy Naskali - Ayşe Şeker, Kitabevi Yay., İstanbul 2017.

BAYRAK, Mehmet: *Öyküleriyle Halk Anlatı Türküleri*, Baran Yayınları, Ankara 1996.

BAYRAM, Yavuz: “Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler”, *Turkish Studies*, Sayı: 169, Sonbahar 2007.

BEKAR, Beytullah: “Türklerde Kuşlarla İlgili İnanışlar”, *Kuş Kitabı*, Ed. Emine Gürsoy Naskali - Ayşe Şeker, Kitabevi Yay., İstanbul 2017.

ÇELEBİOĞLU, Ayşe: “Klasik Türk Şiirinde Menekşe”, *Atatürk Üniversitesi Güzcel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 37, Erzurum 2016.

CEYLAN, Ömür: *Kuşlar Dîvânı Osmanlı Şiir Kuşları*, Kapı Yayınları, İstanbul 2007.

ÇETİN, Necat - BİNİCİ, Bingül: *Kerkük Yöresi Türkülerimiz*, İzmir 2017.

ÇINAR, Sanem - SİMAY, Kırca: “Türk Kültüründe Bahçeyi Algılamak”, *Journal Of The Faculty Of Forestry*, İstanbul Üniversitesi, Sayı: 60, Cilt: 2, İstanbul 2010.

ÇORUHLU, Yaşar: *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, Kabalcı Yay., İstanbul 2011.

_____ : *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi*, Cilt: 2, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2019.

ÇUKURLU, Talip: “Klasik Osmanlı Şiirinde Gülün Bülbül ve Diğer Hayvanlarla İlişkisi”, *Estad Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, Şubat 2019.

- DEMİRSİPAHİ, Cemil, *Türk Halk Oyunları*, İş Bankası Yay., Ankara 1975.
- DURBİLMEZ, Bayram: *Türk Kültür Coğrafyası, Halk Bilimi ve Edebiyat Araştırmaları*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2019.
- _____ : *Âşık Edebiyatında Şiir Sanatı -Hasreti'den Örneklerle-*, Akçağ Yay., Ankara 2020.
- EBERHARD, Wolfram: *Çin Tarihi*, TTK Yay., Ankara 2019.
- ELÇİN, Şükrü: *Halk Edebiyatı Araştırmaları*, Akçağ Yay., Ankara 1997.
- EMEKSİZ, Abdülkadir: "Bülbül Ötüşünün Anonim Biyografiye Göre Adlandırılması Üzerine", *Milli Folklor*, Yıl: 30, Sayı: 117, Ankara 2018.
- EREN, Abdullah: "Hüsn ü Aşkın Tasvirlerinde Gül", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 3/11, İlkbahar 2010.
- ERSOYLU, Halil: "Türk Dünyasının Folklor ve Etnoğrafyasında Süs Unsuru Olarak Kullanılan Bazı Kuşlar", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 2, Cilt: 2, Sayı: 8, Ekim 1980.
- GAZİMİHAL, Mahmud Ragıp: *Türk Halk Oyunları Kataloğu III.*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1999.
- HAZİNİ, Cevahirü'l-Ebrar Min Emvac-ı Bihar: *Yesevi Menakıbnamesi*, Haz. Cihan Okuyucu, Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü Yay., Kayseri 1995.
- İNAN, Abdülkadir: *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, TTK Yay., Ankara 2013.
- KAFESOĞLU, İbrahim: *Eski Türk Dini*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1981.
- KILIÇ, Filiz - KILIÇ, Mehmet: *Avanos'a Dair Yazılar 2*, Grafiker Yayınları, Ankara 2019.
- KURNAZ, Cemal: "Gül" Mad., *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 14, İstanbul 1996.
- NAKİP, Mahir: *Kerkük Türk Halk Müziği*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara 2009.
- ÖGEL, Bahaeddin: *Türk Mitolojisi*, Cilt: 1, TTK Yayınları, Ankara 2010.
- ÖZATALAY, Gökçe Zeynep: "Türk Atasözlerinde Kuşlar", *Kuş Kitabı*, Ed. Emine Gürsoy Naskali - Ayşe Şeker, Kitabevi Yay., İstanbul 2017.
- ÖZBEK, Mehmet: *Türkülerin Dili*, Ötüken Neşriyat Yay., İstanbul 2009.
- ÖZTÜRK, Ali Osman: "Türk Halk Türkülerinde Söz Kalıpları, Eğretileme ve Simgeler", *Pertev Naili Borotav'a Armağan*, Haz. M. Tufan, Ayır Basım, Başak Matbaacılık, Ankara 1998.
- _____ : *Türküyü Okumak Türkü Yazıları II*, Hiperlink Yay., İstanbul 2017.
- POLAT, Nazım Hikmet: *Türk Çiçek ve Ziraat Kültürü Üzerine (Cevat Rüştü'den Bir Güldeste)*, Kitabevi Yay., İstanbul 2011.
- TAN, İshak: *Evcil Ördek (Anas Domestica) ve Evcil Kaz (Anser Domesticus) Neurocranium'u Üzerinde Karşılaştırmalı Makro-Anatomik İncelemeler*, Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2015.
- TERZİBAŞI, Ata: *Kerkük Hoyratları ve Manileri*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1975.

ТОРОЕВ, Петр Y.: *Könnim Тамчыктары*, Abakan 2003.

USLU, Mustafa: “Halk Türkülerimizde Av”, *Acta Turcica*, Yıl: 1, Sayı: 1, Ocak 2009.

VURAL, Feyzan Göher, “Türk Kültürünün Aynası: Türküler”, *Uluslararası Newwsa Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 3, Mayıs 2011.

VURAL, Feyzan Göher - VURAL, Timur: “Erzincan Türkülerinde Yer Alan Gül Motifinin Göstergibilimsel Açıdan İncelenmesi”, *Uluslararası Erzincan Sempozyumu Bildirileri*, Erzincan 2016.

YANIKLAR, Burcu: “Türkülerde Sümbül”, *Çiçek Kitabı*, Haz. Emine Gürsoy Naskali, Dergah Yay., İstanbul 2018.

ZİYADİNOVA, Elnara: “Kırım Tatar Halk Türkülerinde Sembol Olarak Bitkiler”, Çev. Burcu Kaçmaz, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: 11, Güz 2006.